

ETO: 82.091(=945.11=861) „1850—1867“

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

**A MAGYAR—SZERB EGYÜTTMŰKÖDÉS
GYÜMÖLCSÖZŐ ÉVEI (1850—1867)**

— Vázlat —

PÓTH ISTVÁN

Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország

Közlésre elfogadva: 1982. febr. 25.

Köztudomású, hogy az 1848/49-es szabadságharc idején a szerbek a magyarok ellen fogtak fegyvert, s pedig azért, mert a bécsi kormány és a magas szerb egyházi körök forradalom ellenes befolyása érvényesült, s mert a magyar fél nem akarta elismerni a szerb nemzeti követeléseket.

A világosi fegyverletétel után úgy látszott, Ausztria teljesíti a szerbek követeléseit az autonóm szerb Vajdaság létrehozásával. A terület élén azonban osztrák kormányzó állt, s intézményeiben, iskoláiban mindinkább a német lett a hivatalos nyelv. Itt 1859-ig — ugyanúgy, mint az osztrák császárság többi részén — autokratikus rezsim, a Bach belügyminiszter nevéhez fűződő abszolutizmus uralkodott, s a kortársak csakhamar megállapíthatták: „a szerbek azt kapták jutalmul, mint a magyarok büntetésül“.

Így hamarosan, mondhatnánk természetesen, sor került a magyarok és szerbek együttműködésére. Ezzel kapcsolatban fontos Svetozar Miletić vezércikke, a *Tucindanski članak*, mely akkor jelent meg, amikor ismeretessé vált, hogy a Szerb Vajdaságot formálisan is megszüntették.¹ A politikus ebben az írásában felhívja a magyarországi szerbeket, hogy a magyarokkal vállvetve harcoljanak az osztrák önkényuralom ellen.

A szerb—magyar együttműködésnek ekkor már voltak biztató jelei mind a társadalmi, mind a kulturális életben, s a kölcsönös rokonszenvek most mind több megnyilvánulásával találkozhatunk különösen az irodalomban. A gyümölcsöző együttműködésnek csakhamar gátat vetett az osztrák—magyar kiegyezés 1867-ben. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a magyar—szerb irodalmi és kulturális kapcsolatok a későbbi évtizedekben sem szakadtak meg teljesen.

A tárgyalt baráti korszak közhangulatát érzékeltethetjük a korabeli sajtóból vett hírekkel. Pl. „A szerb tamburásokat, kik múlt szerdán a nemzeti színházban fölléptek, a közönség nagy részvétellel fogadja s nagy tetszéssel kíséri. Még legalább egyszer föl lehetne léptetni a színházban“ — írja a Pesti Napló 1860-ban.² A Zomborból jött szerb zenészek még zajosabb sikert értek el Szegeden: „... különösen ki kell emelnünk hétfő

¹ Srbski dnevnik 1860. 102. sz.

² Pesti Napló 1860. 136. sz.

este a volt társalgási egylet helyiségében tartott zene- és énekelőadásukat, hol a túltömött termek és a megnépesült sétány tanúi lehettek oly lelkesültségnek, milyenre alig emlékezünk a közel múltban. A rokonérzelmű kebleket csakis kellemesen érinthették a meglepő jelenetek, midőn a szerb és magyar oly lelkesülten ölelkeztek. Az ünnepélylyé emelkedett estély tetőpontját érte, midőn a köztünk mulató szerb férfiak a magyart köszöntötték, s midőn belgrádi tanügyi tanácsost karjaira vette a lelkes magyar ifjúság, úgy viszonzván a tanúsított érzelmeket és lőn határtalan 'zsivió' és 'éljen' zaj, majd a szerb nemzeti indulók, újabb és régibb történetekre vonatkozó hős- és népdalok, majd a magyar nemzeti induló, a szózat és a dicsdal énekeltetének. Reggelig tartott a kedves emlékü ölelkezés s még most is fülünkben zeng a 'zsivió szerb' és 'éljen a magyar' kiáltások élénk zaja...“ — olvashatjuk a Szegedi Híradóban.³

A magyar sajtó kisebb hírei is lépten-nyomon tanúsítják a szerb — magyar egyetértést. Pl.: „Zomborban igen fényes vigalom tartatott, melyen a csárdás és kóló egymást váltották föl. A vendégek magyar és szerb öltözetekben jelentek meg a vigalomon“ — jelentik a szegedi lapnak.⁴

A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság megszüntetését egyetértésben ünnepelték meg az egykori székhelyen élő nemzetek fiai: „Temesvárott azon hazafias érzelmek, melyekkel a bánság és vajdaságnak az anyaországhoz visszakapcsolását a nép minden rétege üdvözlé, méltó kifejezést találtak újév napján történt város-színházi ünnepélyes előadás alkalmával. A színház tömve, Temesvár színe is jelen volt. A függöny felgördültével a csoportozat a nemzetek egyesülését ábrázolta, a férfikar a Szózatot énekelte, melyet a közönség fennállva hallgatott. 'Szapári Péter' előadásának felvonásai közben Zambu György zenekara magyar, szerb és oláh nemzeti dal-
lamokat játszott; 'éljen', 'zsivió' és 'szetre ászke' kiáltások harsogtak fel...“ — szól a híradás Temesvárról.⁵ Erre az alkalomra, mint a Vasárnapi Újság közli, Marsovszky István „szerb nyelven egy költeményt írt e czím alatt: 'Sloga', vagyis: egyetértés a szerbek és magyarok közt...“⁶

A hatvanas évek elején a pest-budai sajtóban gyakran találkozunk olyan rövidebb-hosszabb tudósításokkal, melyek a magyar — szerb barátságot tükrözik. Pl. „A pesti szerb tanuló ifjúság aláírásával a következő sorokat vesszük: Aszerb ifjúság mainap, jan. 17-éntartá meg Sztaniszávlyevits Endre negyedévi orvos növendéknek, illetőleg szeretett barátjának gyászmenetét, melyben a nemeskeblű magyar tanuló ifjúság oly számmal vett részt, hogy a szerb ifjúság legszentebb tisztének tartja ezen utolsó tisztelet megadásáért legforróbb háláját nyilvánítani. A szerb ifjúság azt sem mellőzheti el, hogy egyszersmind az egyetemi dalárda kitűnő tagjainak a szerb szentegyházban oly meghatóan elénekelt gyászdalért legőszintébb köszönetet ne mondjon...“⁷ — írja a Pesti Napló.

³ Szegedi Híradó 1860. 62. sz.

⁴ Szegedi Híradó 1860. 18. sz.

⁵ Családi Kör 1861. 2. sz.

⁶ Vasárnapi Újság 1861. 4. sz.

⁷ Pesti Napló 1861. 19. sz.

Még egy kis hír érdemel figyelmet: „Ruvarac Szilárd a pesti szerb ifjúság és írói kör egyik szép reményű tagja, a Srbski Dnevnik levelezője és a 'Szerb Évkönyvek' jeles munkatársa . . . alig 25 éves korában hirtelen elhunyt. A sír fölött két pályatársa és barátja szerb — egy pedig (Szokolovics István) magyar — nyelven tartott gyászbeszédet. . . ”⁸ Ez a Fővárosi Lapokban megjelent és egy szárnyait bontogató szerb költő temetéséről szóló rövid tudósítás azért érdemel említést, mert az elhunyt nevét egyik barátja, a későbbi nagy költő, Laza Kostić, a *Spomen na Ruvarca* és a *Nad Kostom Ruvarcem* c. költeményeiben örökítette meg.

A szerb ifjúság akkoriban szokásos műsoros estéiről is találhatunk beszámolókat a magyar sajtóban. Még a szerbek által használt „beseda“ elnevezést is átvették a magyar lapok. Különösen élénk visszhangja támadt annak a rendezvénynek, melyet 1864. novemberében rendeztek meg Pesten, azzal a céllal, hogy a tiszta bevételt a nemrég elhunyt Vuk St. Karadžić emlékművére fordítsák. Ezen az estén több neves ember s megjelent, mint Székács József és Ács Károly, a szerb népköltészet lelkes tolmácsolói, Ferenc József, a pesti egyetem szlavista tanára, s végül, de nem utolsósorban Zmaj Jovan Jovanović és Jókai Mór is. *A szerb beszeda* címen elég részletes tudósítás látott napvilágot a *Hon* c. újságban J. M., azaz Jókai Mór tollából. Ebből talán érdemes részletesebben idézni: „Múlt szombaton érdekes ünnepélyen voltunk jelen. A meghalt Karadzics Vuk István, szerb tudós emlékkövének emelésére a fővárosunkban tanuló szerb ifjúság tánczvigalommal összekapcsolt hangversenyt rendezett, melyre irodalmunk több tagját is meghívta . . . Az előadott szerb dalok igen jól voltak választva, s a közreműködők által művészi praecisioval előadva. Azok a sajtáságos búsongó melódiák olyan szívesen hallgatják magukat, s a 'rózsás leány'-nak meg a, lakodalmi daloknak a szövege is olyan gyöngéd! . . . A szerbeknél a történetben nagyon egy a nép és a nemzet, azért népdala egyúttal mind nemzeti dal, s története, vallása a nép ajkán él . . . különösen kitént ez alkalommal egy szerb ifjú, . . . ki Jaksics György költeményét szavalta a 'testvérgyilkosról'. Szavalatában annyi árnyalat, ifjúi tűz, és a mellett művészi modestia uralgott, hogy a ki nem érté is a szavalmány tartalmát, a magyarázó előadásban élvezetét találhatta. A költemény refraineje: 'Ljubijo; — ubijo' (szerettem őt; — megöltem őt) az érzelem minden fokozatát adta vissza. Az élvezetes előadás a városligeti lövölde termében tartott, s csak ennek tulajdonítható, hogy a terem nem volt oly teli . . . A magyar iskolai fiatalság szép számmal volt képviselve. — Óhajtjuk, hogy utóbb következő hasonló társas estélyeik szerb hazánkfainak még nagyobb részvétellel találkozzanak. — Azt, a mit legszen- tebbnek ismerünk önmagunk előtt: a nemzeti nyelv, költészet, szellemi haladás cultusát, épen úgy tudjuk tisztelni másoknál is. Úgy is eljön az idő, mely a nemzeti féltékenységek szomorú versengését a mesék országába fogja száműzni; kezdjük meg ezt azzal, hogy társas életünkben keressük fel egymást; — s míg saját feleink közt a nemzeti művelődés elérésében buzgón összetartunk, a közös cél elérésében egymásnak testvéri kezet nyújtunk.”⁹ Jókai elképzelései érdemesek arra, hogy felidézzük őket.

⁸ Fővárosi Lapok 1864. 17. sz.

⁹ A Hon 1864. 273. sz.

Egy másik híradásból értesülünk arról, hogy a műsoros esten Kornelije Stanković melódiai is felcsendültek, és hogy előadás hangzott el Vuk Karadžić munkásságáról.¹⁰

A szerb—magyar barátság hangsúlyozását, demonstrálását szolgálták a megemlékezések Sava Tekelijáról. A neves szerb mecénás nemcsak az első szerb diákotthon, a Tekelijanumot alapította és a Matica srpskát anyagilag és erkölcsileg segítette, hanem a Magyar Tudományos Akadémiát is támogatta és alapítványt létesített a debreceni Református Kollégiumban. Ezért a magyar lapok is rendszeresen beszámoltak a szerb diákság által évente, Szent Száva napján rendezett Tököli-ünnepélyekről és azokról a rendezvényekről, melyeket ugyanazon a napon a debreceni kollégiumban tartottak. Említésre méltó, hogy már 1858-ban a *Hazánk* c. időszaki kiadványban napvilágot látott *A Tököly-intézet és a Matica Srpska* c. írás, melyben Török János, a korszak ismert publicistája, szimpátiával ír a szerb intézményekről, és közzéteszi a diákotthon alapító levelét is. Magáról az alapítóról többek között ezeket mondja: „Tököly Sabbas szerb testvéreink Széchényi-je (!)! Mi ennél magasztosb címet neki nem adhatunk. Minden, mit alapított, mert gyakorlati szempontból s életszükségből indult, áldott virágzásnak örvend, sőt újabb hazafíui áldozatok ösztönéül szolgál!”¹¹

A két nép barátságának hangoztatására jó alkalomnak kínálkozott Sava Tököli születésének századik évfordulója. A centenárium illő megünneplését Jovan Đorđević javasolta a *Srbski dnevnik* 1859. évf. 86. számában írt cikkében, hivatkozva azokra az ünnepségekre, melyeket Kazinczy és Schiller századik születésnapja alkalmából rendeztek Magyarországon és Németországban. Đorđević felhívásával Urházy György, az ismert szerbbarát újságíró, a *Magyar Sajtó* c. lap *Egy szerb ünnepély* c. írásában foglalkozik, támogatva a jubileum megrendezésének gondolatát. Többek között írja: „A magyar politikai sajtó, azt hisszük, velünk egyértelműleg fogja fel a szerb politikai lap indítványát, s nem késendik azt épen oly részvéttel utánhangozni, a minő részvéttel volt az újvidéki lap tolmácsa a mi Kazinczy-ünnepélyünknek.”¹²

A *Letopis* Urházy cikkét közli *Stogodišnjij roden dan Save Tekelije* c. közleményében, melyben csatlakozik Đorđević felhívásához, majd befejezőképpen a következőket mondja: „Posle toga samo to imamo primeriti, da bismo sada sebi jako ocrnili obraz pred celim tudim svetom, ako bi, po našem urođenom nehajanju, propustili stogodišnji spomen ovog velikog dobrotvora srbskog onako sjajno proslaviti, kao što to „Srbskij Sečenji” zaslužuje.”¹³

Sava Tekelija születésének századik évfordulóját az akkor még Pesten székelő Matica srpska igen ünnepélyes keretek között rendezte meg Újvidéken 1861. augusztus 29-én. Az eseményről mind a magyar, mind a szerb sajtó részletesen beszámolt. A közlőről és távolról érkezett számos meghívott között a Magyar Tudományos Akadémiát és a Kisfaludy Társaságot Toldy Ferenc, Jókai Mór és Podmaniczky Frigyes képviselték. A magyar küldöttséget Eötvös Józsefnek kellett volna vezetnie, de betegsége miatt nem utaz-

¹⁰ Fővárosi Lapok 1864. 273. sz.

¹¹ *Hazánk* 1858. I. köt. 648—652. 1.

¹² *Magyar Sajtó* 1859. 229. sz.

¹³ *Srbskij Letopis* 1859. Knjiga 100. 181—184. 1.

hatott Újvidékre,¹⁴ s így a delegáció élére az Akadémia akkori titkára, Toldy Ferenc került. Egyes magyarországi városok is elküldték képviselőiket, mint pl. Arad, a jubiláns szülővárosa, de Belgrád, Prága, a Szerb tudós Társaság és a Matica ilirska is képviseltették magukat. Az említett szerb, illetve horvát intézményt két neves író: Ljubomir Nenadović és Janko Jurković reprezentálta.

Az ünnepséget bankett zárta, melyen sok pohárköszöntő hangzott el a délszláv népek egységéről, de a magyar—szerb barátságról is. Urházy György, aki a magyar sajtót a helyszínről tudósította, részletesebben persze az utóbbiakról szól. Toldy pl. többek között így szól: „... Elidegeníthetetlen joga az minden népnek, melyet Isten származás és nyelv által az emberiség egy-egy családjává rendelt, hogy egyéniségét, mely főleg nyelvében és költészetében találja leghívebb kifejezését, nemcsak fenntarthassa, hanem kifejtse is, s magát abban megdicsőíthesse. A magyar elismeri azon nyelv költői hatalmát, mely Márkó Králeyevics és Milos Obilicsről a tündéri bájú regéket szövi; sőt gyönyörűséggel olvassa ezeket saját nyelvén, s érzékeny részvétellel e gyengéd szépségű dalokat a szép Miliczáról, mik úgy Buda, mint Szarajevó falai alatt zendültek meg egykor a guszlicza panaszos hangjai mellett. S nemcsak Goethe találta azokat méltónak a fordításra, hanem Vörösmarty a követésre is. A magyar irígység nélkül nézi fejlődését a szerb értelmiségnek és irodalomnak, mert minél inkább világosodik az elme és nemesedik a szív, annál közelebb állunk azon időhöz, midőn a hontestvérek nem ellentétben állandának egymással, hanem eszme- és szívcserében szövetkezve, közös törekvéssel igyekeznek az emberiség feladata létesítésében, mely nem lehet egyéb a közös szeretetnél, s ezáltal a közös boldogságnál...“ Talán érdemes Podmaniczky Frigyes szavaiból is egy mondatot idéznünk: „... Egyetértés, szabadság, s a nemzeti nyelv iránti szeretet érzelmei fűzzék egybe a két nemzetet, Tököly Sebők intő szelleme világosítsa fénycsillagként utainkat a sötétség reánk borult perczeiben!...“¹⁵

Stevan Branovački, Újvidék város országgyűlési képviselője és későbbi polgármestere, pohárköszöntőjét szerb nyelven kezdte, majd magyarul folytatta. Érdemes idéznünk néhány mondatát: „Én szerencsés vagyok a mai napon poharat emelni a magyar nemzet, a magas magyar tudós Akadémia, s ennek keblünkben megjelent érdemes tagjai üdvözlétére s tiszteletére, kik az által, hogy megjelentek ezen ünnepélyen, mely a szerb irodalmat terjesztő Matica Srbska által annak alapítója (!), az örök emlékü Tököly Sebők születése százados évnapjának dicsősítésére rendeztetett, nem kis fáradságot vőnek maguknak, a szerb nemzet irányában méltánylatot s testvéri hajlandóságot tanúsítottak, s ezen ünnepélynek mintegy koronájául szolgálnak. — Ezen szívélyes magaviselete s testvéri szeretetnyilatkozata a magas Magyar Tudós Társaságnak, — a mely valamint az egész magyar nemzet értelmiségét és szellemi erejét magába foglalva, ezáltal az egész nemzetet képviseli, s ezen lojális tetteivel, üdvös példával megy elő, úgy méltó arra, hogy a Matica Srbska is az ő fényes példáját mindenütt s mindenben kövesse.

¹⁴ Póth István: Eötvös József szerb vonatkozású levele. In: Irodalomtörténeti Közlemények 1961. 197—199. 1.

¹⁵ Pesti Napló 1861. 201. sz.

A szerb nemzet drága ereklyeként fogja szívébe vésni, örök időkre kebelében megtartani, s minden alkalmat megragadni, hogy az Európaszerte híres magyar nemzet iránt viszont méltánylatot, őszinte hajlandóságot és testvéri szeretetet tanúsíthasson. . . .¹⁵ Jakov Ignjatović, a jeles realista regényíró is magyar nyelven meleg szavakkal méltatta a két nemzet barátságát.¹⁵

Maga Jókai nem szólalt föl Újvidéken, de az ottani élményeiről egy terjedelmes írásban számolt be és Sava Tököliről írta: „. . . hagyott mind a két vitéz testvérnépnek egy minden kincsnél drágább intést, melyet jó lesz ereklyeként tartogatnunk; a midőn azt mondá, hogy e két nemes népnek csak a művelődésben szabad egymással versenyezni, s magyarnak és szerbnek csak segélyre, de nem tusára nyújtani ki kezét. — Vajha soha se lennének szavai elfeledve! . . .”¹⁶

A nagy mecénás születésének századik évfordulójáról a debreceni Református Kollégium fiataljai is megemlékeztek. A dísztermet az ünnepélyre magyar és szerb zászlókkal díszítették fel, a jubiléumst dicsőítő alkalmi verseket szavaltak és az ünnepi beszéd is méltó volt az emelkedett hangulathoz.¹⁷

A szerbek iránti rokonszenv, a magyar — szerb barátság gondolata tükröződik a publicisztikában és az irodalmi életben is. A pest-budai képeslapokban pl. már az ötvenes években olvashatunk illusztrált leírást Belgrádról¹⁸ és a galambóci várról (Golubac)¹⁹, majd találkozhatunk a *Képek Montenegróból* c. cikkel is, melyhez két kép tartozik: „Zabljak erősség a Skutari tó mellett és Egy montenegrói ház belseje.”²⁰ Képekkel színezett híradások Aleksandar Karadordević, Miloš és Mihailo Obrenovićről²¹ is napvilágot láttak. A napi sajtó is rendszeresen foglalkozik a szerbiai eseményekkel. Pl. Aleksandar Karadordević lemondása, Belgrád bombázása a törökök által 1862-ben, a szerbiai szkupstina ülészaka stb. képezik a Belgrádból küldött tudósítások tárgyát. Természetesen a magyarországi szerbek dolgairól is szólnak a fővárosi lapok: a karlócai szerb nemzeti kongresszusról, a Maticáról, az újvidéki Szerb Nemzeti Színház alapításáról és működéséről stb. Azt is megemlíthetjük itt, hogy 1865-ben megjelent egy két képpel illusztrált rövid leírás *Pétervárad és Újvidék* címmel.²²

A szerbek iránti rokonszenv a fordítói tevékenységben is megnyilvánul. Az ötvenes években és a hatvanas évek elején a szerb népköltészet ismét az érdeklődés homlokterébe került, mint egykor a húszas és harmincas években. A legtöbb magyar sajtóorgánumban található fordításokat, átköltéseket a szerb folklórból, s két tevékeny fordító: Ács Károly és Kondor Lajos külön említést érdemel.

Ács Károly (1824—1894) részt vett a szabadságharcban és a közéletben is szerepet játszott, de számunkra az a lényeges, hogy nemcsak a román, hanem a szerb népköltészetből is sokat fordított. A szerb női dalok egész

¹⁶ Jókai Mór: A Tököli-émlékünnep Újvidéken. Vasárnapi Újság 1861. 36. sz.

¹⁷ Vasárnapi Újság 1861. 70. 1. Vö. Božidar Kovaček: Dve madarske pesne o Savi Tekeliji. In Zbornik Matice srpske za književnost i jezik XII. 1. 133—140. 1. 1969.

¹⁸ Divatcsarnok 1854. 443—446. 1.

¹⁹ Vasárnapi Újság 1859. 277—278. 1.

²⁰ Vasárnapi Újság 1858. 485—486. 1.

²¹ Vasárnapi Újság 1859. 6., 12., 16. és 45. sz.

²² Magyarország és a Nagyvilág 1865. 58. 1.

sorát közölte a *Magyar Sajtó* 1857. évfolyamában és szép bevezetőjében többek között ezeket írja: „... a szép forrás tulajdonképi fölfedezésének dicsősége . . . Vuk Stef. Karadzityot illeti, ki sok bíráló ítéllettel, türemmel, és lelkiismerettel szerkeszté tekintélyes gyűjteményét azon elv szerint, hogy egy darab se vétessék föl, melynek valóságáról ő személyesen felelős ne lehetne, melyet tudniillik ne ő maga hallott volna a nép szájából.“²³

Míg Ács Károly szinte kizárólag női dalokat fordított, Kondor Lajos inkább a hősi énekek gazdag tárházából merítette fordításainak tárgyát. Ő nemcsak jól sikerült népköltési tolmácsolásai miatt érdemli meg az utókor elismerését, hanem a szerb irodalomról szóló tájékoztató jellegű írásai miatt is. Tőle származik különben Ivan Mažuranić közismert epikai költeményének, a *Csengity Aga Halálának* magyarra való átültetése is, mely a horvát irodalom e klasszikus alkotásának első idegen nyelvű tolmácsolása. Érdekességként megemlíthetjük, hogy a *Smrt Smail-age Čengića* nem a horvát, hanem a szerb költészet termékeként lépett be a magyar irodalomba. A fordító bevezetőjében mondja: „... egyike a legsikerültebb szerb költeményeknek, nincs ugyan azon fellengős kötött stílusban írva, minőt Milutinovics Simon Szarajlia, Branko Radicsevics és mások követtek, de annál tisztább szerb-séggel.“²⁴ (E félreértés körülményei már régebben tisztázódtak.²⁵)

A szerb irodalom jeles magyar népszerűsítőjének munkásságára a korabeli szerb értelmiség is felfigyelt. Ennek alátámasztására idézünk a *Letopisban* megjelent *Mađarski prevodi naših narodnih pesama* c. cikkből: „... Među onim Mađarima koji se sad u ovome pravcu trude, najviše spomena i priznatelosti i naše i njiove zaslužuje g. Lauš Kondor. . . G. Kondor će na ovom polju i dalje da radi. Mi mu želimo postojanu volju i najbolji uspeh . . . A ni mi im s naše strane nećemo dužni ostati. Pažljivim okom pratićemo kao i dosada njiovu književnu delatnost, i što tamo najlepše nađemo, gledaćemo da ga kod nas presadimo, da i kod nas cveta i miri; jer što je dobro i valjano, to treba da se rasprostire što većma može, to treba da bude obšte svima . . .“²⁶

Kondor Lajos irodalmi munkásságának feltárása még a kutatás további feladata; irodalomközvetítői érdemei ezt mindenképpen indokolttá teszik. A feladat rejtélyes és izgalmas volta is csábítja a kutatót, mivel Kondor személyéről alig tudunk valamit, annyira, hogy kiváló kollégánk, Fried István a fordító nevét írói álnévnek tartja.²⁷

A két említett neves műfordítón kívül többen is foglalkoztak a szerb népköltészet átültetésével ebben a korszakban. Itt csak még kettőt említenénk. Az egyik Erdélyi János (1814—1868) a kiváló magyar népköltési gyűjtő, költő és kritikus, a másik Ács Zsigmond (1824—1898), Arany János nagykorósi tanártársa. Az utóbbtól ugyan csak egy, jól sikerült átültetést ismerünk, az *Omer és Merima halála* c. közismert balladát.²⁸ Nevének említését

²³ *Magyar Sajtó* 1857. 238—241. számok

²⁴ *Magyar Sajtó* 1857. 172. sz.

²⁵ I. Póth: Die erste Übersetzung von Mažuranićs „Smrt Smail-age Čengića“. In: *Studia Slavica* 1959. 192—199. 1.

²⁶ *Srbski Letopis* 1858. knjiga 97. 232—235. 1.

²⁷ Fried István: A délszláv népköltészet recepciója a magyar irodalomban Kazinczytól Jókaiig. Budapest 1979. 281. 1.

²⁸ Koszoru 1865. 323—324. 1.

itt elsősorban az indokolja, hogy a baranyai Laskón született és ott volt református lelkész. A magyar kulturális múltba nevét mindenekelőtt Shakespeare, Goldsmith és Dumas fordításával írta be.

A szerb folklórból nemcsak költeményeket, dalokat, hanem elbeszéléseket és közmondásokat is fordítottak ebben az időben, elsősorban német közvetítéssel, mint ahogyan ezt Božidar Kovaček professzor *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményeiben* közzétett tanulmányában megállapította.²⁹

A fent tárgyalt fordítói tevékenységgel kapcsolatban nemegyszer Vuk St. Karadžić neve is előtérbe került. 1864-ben bekövetkezett haláláról a magyar sajtó is beszámolt. Az egyik nekrológból érdemes néhány mondatot idézni: „... Karadzics tettei valóban jelentékenyek a szerb népre nézve. Egy szerb tudós sem tett szert oly nagy hírnévre, mint ő, s a szerb irodalom minden tevékenységének még sokáig vele kapcsolatban kellend kiindulnia. Irodalomtörténeti állása sokoldalú. Minden téren találkozunk tevékenységével. A szerb irodalom tulajdonképpeni úttörője...“ Az elhunyt tetteinek, érdemeinek ismertetése után a méltatás így fejeződik be: „Bocsássa meg az olvasó, hogy idegen nagyság kedvéért oly hosszú időre vettem igénybe figyelmét; azt hiszem, két nemzet, melyeknek hasonló ösvényen kell járniok, kell, hogy közelebbről ismerjék egymást. Csak a kölcsönös ismerés fűzhet bensőleg egymáshoz, s csak ez távolíthatja el a kártékony tévedéseket és félreértéseket.“³⁰

A szerb népköltészetből, mint láttuk, szép számban készültek fordítások, nem mondhatjuk el ugyanezt a szépirodalmi művek átültetéséről. „A szerbek népdalait és balladáit már sokan fordígtatták irodalmunk számára. Beszélyirodalmukat azonban alig ösmerjük. Ezért érdekesnek véltük e mű közlését noha inkább a képzelem játékán, mint életvalódiságon alapul.“ Ezekkel a szavakkal vezette be a Fővárosi Lapok szerkesztősége 1864-ben Zmaj *Vidosava Branković* c. elbeszélésének magyar nyelvű közlését *Egy család balvégzete* címmel.³¹ A fordító Szokolovits József, aki nyilván azonos azzal a Josip Sokolovičtyal, aki Laza Kostić *Maharadža* c. elbeszélését ültette át és a Szegedi Híradóban jelentetett meg.³²

A magyar írók érdeklődése a déli szomszédok iránt abban is megnyilvánul, hogy szerb tárgyú témákat dolgoznak fel egyes műveikben. Az ilyen alkotások közül kiemelkedik Arany János *Szibinyáni Jank* c. balladája. A költemény ugyan nem íródott „szerbus manir“ versformában, de tartalmán kívül a kifejezésmód egyszerűsége, az ismétlések, a gradáció is szerb népköltészeti ihletettséget sejtet. Tudjuk, Jókainak is vannak délszláv tárgyú művei, de a ma már szinte teljesen feledésbe merült írók, mint pl. Remellay Gusztáv, Pataki József és mások is írtak a tárgyalt korszakban szerb tárgyú „beszélyeket“.

Feltétlenül meg kell említenünk Urházy György *Keleti képek* c. könyvét, mely 1854-ben jelent meg. A jeles publicista „úgy ábrázolja a szerbek min-

²⁹ A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei 5/6 sz. 165—170. 1.

³⁰ A Hon 1864. 35. sz.

³¹ Fővárosi Lapok 1864. 90., 91., 92., 93. sz.

³² Matica I (1867) 12. sz. 287. 1.

dennapjait, hogy kellő elméleti készültséggel mintegy történelmi távlatba helyezze a közeli múlt eseményeit, s a történelmi távlat felől szemléli a népszokásokat, a népdalokat is“, állapítja meg Fried István³³.

A tárgyalt időszakban a szerb sajtó és a szerb írók is érdeklődtek a magyar társadalmi és irodalmi élet eseményei iránt. Gondoljunk csak pl. a *Letopisban* megjelent írásokra, melyek Kazinczy Ferencről, Széchenyi Istvánról és Teleki Lászlóról szólnak. Jovan Subotić az ötvenes évek elején napvilágot látott egyes elbeszéléseiben magyar témához is nyúl, amikor a közelmúlt forradalmi eseményeiről ír. A *Madarica* c. novellájában egy szerb fiatalember és egy magyar leány tragikus szerelméről szól. Jakov Ignjatović romantikus epikai műveiben szívesen foglalkozik ezekben az években is olyan témával, melyben a magyar és szerb nép közös sorsa, a közös ellenség elleni harc kerül előtérbe, mint a *Đurađ Branković* c. befejezetlen regényében és a *Krv za rod* c. elbeszélésében.

Magyar irodalmi alkotások szerbre való fordításának folyamata is ebben a korszakban veszi kezdetét. Petőfinek *A csárda romjai* c. költeménye már 1855-ben megjelent Zmaj Jovan Jovanović avatott tolmácsolásában *Razorena čarda* címen. Ettől az időponttól kezdve egészen 1896-ig, amikor *A sivatag lakói* átültetése született, a kiváló szerb költő eléggé rendszeresen fordította Petőfi költeményeit, és ezek közül pl. *A XIX. század költői* és *Az örült átköltése* közkedvelt és közismert lett a szerb olvasók körében. A *Falu végén kurta kocsmá* a *Na kraj šora čadava mehana* kezdő sorával pedig a legszeleesebb néprétegekbe is eljutott: népi dallamra énekelték és még ma is éneklük.

Zmaj azonban nemcsak Petőfit ültette át a szerb irodalomba, hanem Jókait is, amikor 1857-ben *A halál-fős álarc* c. elbeszélését *Lepa Rozaura* címen a *Sedmicában* megjelentette. „Šezdesetih godina dva krupna mađarska pisca, Aleksandar Petefi i Mavro Jokaji mnogo se čitaju i prevode među Srbima i vrše izvestan uticaj na mlade srpske pisce“ — írja Jovan Skerlić.³⁴

Zmaj nagyobb lélegzetű átültetései közül a *Toldi* 1858-ban, a *János vitéz* 1860-ban került kiadásra. Arany elbeszélő költeményének fordítása volt a múlt század legnépszerűbb szerb költőjének első könyv alakban megjelent műve. A szerb nyelvű *János vitéz* sorsa pedig némileg rávilágít az ötvenes évek végén uralkodó politikai helyzetre. A könyvet a hatóságok először azért kobozták el, mert borítólapját a szerb és magyar nemzeti színek díszítették, másodszer valószínűleg azért, mert az előszóban a *szabadság* szó is előfordult — erről a körülményről maga a fordító számol be egyik levelében.³⁵

A mindkét részről mutatkozó érdeklődés és rokonszenv a színházi élet területén is megnyilvánult. Ezzel a témával most nem foglalkozunk, mert erről már más alkalommal is volt szó.³⁶

³³ Fried István i. m. 271. 1.

³⁴ Jovan Skerlić: *Omladina i njena književnost (1848—1871)*. Beograd 1906. 358.

³⁵ Prepiska Jovana Jovanovića Zmaja I Novi Sad 1957. 27. 1.

³⁶ Vö. Póth István: *A magyar népszínmű a szerb színpadon*. Budapest 1981. 158 p. — I. Póth: *Smrt Stefana Dečanskog na mađarskoj pozornici*. (Előadás Belgrádban 1981. szeptemberében). — I. Póth: „Brankovics György“ — *Đurađ Branković*“ von K. Obernyik auf der serbischen Bühne. (Előadás Budapesten 1981. novemberében.)

Remélhetőleg sikerült e kis referátummal bemutatni, hogy a múlt század ötvenes éveiben és a hatvanas évek első felében kedvező légkör uralkodott a magyar és szerb nemzet legjobb fiainak együttműködésére. Mindkét részről megvolt a hajlandóság a közeledésre elsősorban kulturális és irodalmi téren, s az írók éltek a lehetőséggel, kihasználták a kedvező körülményeket. Foglalkoztak egymás irodalmával, felkeltették az érdeklődést a szomszédos irodalmi élet megnyilvánulásai, termékei iránt. A rokonszenvet fordításokkal igyekeztek ébren tartani, s így néhány kiváló fordítás is született, mindenekelőtt Zmaj Jovan Jovanović tollából. Leszögezhetjük, az írók és költők sokat tettek a két nemzet irodalmi javainak megismertetése érdekében. Nem rajtuk múlott, hogy a későbbi történelmi események más irányba fejlődtek és olyan korszakok is bekövetkeztek, melyekben a megnemértés és ellenségeskedés sújtotta mindkét népet.

REZIME

Plodne godine srpsko—mađarske saradnje na književnom radu (1856—1867)

Bečka vlada je posle sloma mađarske revolucije 1848/49. godine u celoj carevini uvela autokratski režim, Bahov apsolutizam. Savremenici su ubrzo ustanovili da su „Srbi nagrađeni onim čime su Mađari kažnjeni“. Tako je, prirodno, došlo do saradnje Srba i Mađara. Ovo srpsko—mađarsko prijateljstvo vladalo je pedesetih i u prvoj polovini šezdesetih godina prošlog veka. Povoljno stanje ukinula je nagodba od 1867. godine kada su se složile vladajuće klase Austrije i Ugarske.

Atmosfera relativno kratkog perioda saradnje i prijateljstva vidi se i u tadašnjoj mađarskoj štampi. Sa simpatijama se piše o gostovanju somborskih tamburaša u Pešti i Segedinu. U Temišvaru su u znaku sloge Srba, Mađara i Rumuna proslavili vraćanje Srpskog Vojvodstva u sklop Ugarske. U prijateljskom tonu pišu se dopisi o srpskim „Besedama“, o svečanostima koje su priredene u spomen Save Tekelije, o Matici srpskoj, o osnovanju i radu Srpskog narodnog pozorišta, o srpskim narodnim običajima i dr. Tu su i opisi Beograda i golubačke tvrđave, informacije o Aleksandru Karadorđeviću, Milošu i Mihailu Obrenoviću, o bombardovanju Beograda, o radu srpske skupštine itd. U nizu tih izveštaja ističu se oni o proslavi stogodišnjice rođenja Save Tekelije u Novom Sadu 1861. godine jer se ovde — osim isticanja bratstva južnoslovenskih naroda — naglasilo i srpsko—mađarsko prijateljstvo (Stevan Branovački, Jakov Ignjatović, Toldy Ferenc, Podmaniczky Frigyes).

Simpatije prema Srbima odražavaju se i u brojnim prevodima iz srpskohrvatske narodne poezije. Najznačajniji prevodioci su Karolj Ač (Ács Károly) — koji je presadio uglavnom ženske pesme — i Lajoš Kondor (Kondor Lajos), prvi prevodilac *Smrt Smail-age Čengića* na strani jezik (1857) — koji je prvenstveno junačke pesme presadio na mađarski. Prevedene su i narodne pripovetke i poslovice. Sa priznanjem je pisano o Vuku i njegovom radu. Od umetničkih pripovedaka prevedene su na mađarski *Vidosava Branković* od Zmaja i *Maharadža Laze Kostića*. I u nekim originalnim mađarskim književnim delima obrađuju se srpske teme, kao na primer u baladi *Szibinyáni Jank* Janoša Aranja (Arany János).

U to doba je i srpska štampa sa simpatijama pisala o Mađarima, na primer, o spomenutim prevodiocima Karolju Aču i Lajošu Kondoru i o drugim ličnostima kulturnog života. Srpski pisci su takođe obrađivali mađarske teme (*Madarica* J. Subotića, *Đurad Branković* i *Krv za rod* J. Ignjatovića). Sada se pojavljuju i prvi prevodi Petefija (Petőfi) i Jokaija (Jókai) na srpskom. Prevod *Toldija* od Janoša Aranja je Zmajeva prva štampana knjiga 1858. godine. *Vitez Jovan* od Petefija, takode u prepevu Jovana Jovanovića Zmaja, objavljen je 1860. godine.

I iz ovog kratkog rezimea se vidi da je srpsko—madarska saradnja na književnom polju bila živa u to vreme. Pisci i pesnici su se obostrano trudili da originalnim delima i prevodima prodube međusobne simpatije. Istorijski događaji, međutim, razvijali su se mimo njihovih nastojanja.

RESŰMEE

Fruchtbare Jahre der ungarisch—serbischen literarischen Zusammenarbeit (1850—1867)

Die Wiener Regierung führte nach der Revolution 1848/49 im ganzen Kaiserreich ein autokratisches System (Bachs Absolutismus) ein. Die Zeitgenossen kamen alsbald zur Ansicht, daß „die Serben dasselbe als Lohn, was die Ungarn als Strafe bekommen haben“. So kam es auf natürliche Weise zur Zusammenarbeit der Serben und Madaren. Die Idee eine gemeinsame Front gegen Wien zu gestalten lag nahe. Die Periode der ungarisch—serbischen Freundschaft beschränkte sich hauptsächlich auf die fünfziger Jahre und auf die erste Hälfte der sechziger Jahre des vorigen Jahrhunderts. Der österreichisch—ungarische Ausgleich 1867 machte dieser günstigen Atmosphäre alsbald ein Ende. Doch sind auch in den nachfolgenden Jahren auf dem Gebiet der Kultur und Literatur Zeichen der Zusammenarbeit und der gegenseitigen Würdigung und Achtung festzustellen.

Die erwähnte freundschaftliche Atmosphäre widerspiegelt sich auch in der zeitgenössischen ungarischen Presse: mit viel Sympathie wird z. B. über den Auftritt der Tamburakapelle aus Sombor in Pest und Segedin berichtet; in Temesburg (Temesvár) wurde im dortigen Theater die Rückgabe der Serbischen Wojwodina an Ungarn im Zeichen der Einheit und Brüderlichkeit der Ungarn, Serben und Rumänen gefeiert; in freundschaftlichem Ton wird über die bunten Abende der serbischen Jugend und über die Feierlichkeiten anlässlich des Namenstags von Sava Tekelija geschrieben, wie auch über die „Matica srpska“, über die Gründung und Tätigkeit des Serbischen Nationaltheaters in Ungarn, über die Volkssitten usw. In den Zeitungen gibt es auch Schilderungen über Belgrad und Golubac, Informationen über Aleksandar Karadžević, Miloš und Mihailo Obrenović, über die Bombardierung von Belgrad seitens der Türken, über die Belgrader „Skupština“ usw. Unter diesen Berichten haben die Nachrichten über die Hundertjahrfeier der Geburt des großen serbischen Mäzenen Sava Tekelija in Neusatz (Novi Sad, Újvidék) 1861 eine besondere Bedeutung, da bei dieser Gelegenheit nicht nur die Brüderlichkeit der südslawischen Völker, sondern auch die serbisch—ungarische Freundschaft hervorgehoben wurde (Stevan Branovački, Jakov Ignjatović, Ferenc Toldy, Frigyes Podmaniczky).

Die Sympathie für die Serben drückt sich auch in den zahlreichen ungarischen Übersetzungen aus der serbischen Volkspoesie aus. Die namhaftesten ungarischen Übersetzer diese Zeit sind Károly Acs, der in erster Linie Frauenlieder übertrug, und Lajos Kondor, der vor allem Heldenlieder übersetzte. Serbische Volksmärchen und Sprichwörter erschienen auch in ungarischer Sprache. Vuk St. Karadžić und seine Tätigkeit fanden auch Achtung und Würdigung in der damaligen ungarischen Presse. Es wurden auch die Erzählungen *Vidosava Branković* von Jovan Jovanović Zmaj und *Maharadža* von Laza Kostić in ungarischer Sprache veröffentlicht. In ungarischen Werken der schönen Literatur wurden zu dieser Zeit auch serbische Motive behandelt. Am bedeutendsten unter diesen ist die Ballade *Szibinyai Jank* von János Arany.

Auch die serbische Presse schrieb in dieser Zeitspanne in freundschaftlichem Ton über die Ungarn, z. B. über die erwähnten Übersetzer K. Acs und L. Kondor, aber auch über andere Persönlichkeiten des ungarischen Kulturlebens. Serbische Dichter bearbeiteten in ihren Werken auch ungarische Themen (*Madarica* von J. Subotić, *Đurađ Branković* und *Krv za rod* von J. Ignjatović). Jetzt erschienen die ersten serbischen Übertragungen der Werke von Petőfi und Jókai. Die Übersetzung des *Toldi* von J. Arany war Zmaj's erste in Buchform erschienene Dichtung (1858). Der *János vitéz* (Vitez Jovan) von Petőfi, ebenfalls in der Umdichtung von Zmaj, ist 1860 erschienen. Dieses Buch wurde zuerst von den österreichischen Behörden eingezogen, weil sein Deckel mit den ungarischen und serbischen Nationalfarben geschmückt war.

Auch aus diesem kurzen Überblick ist es ersichtlich, daß die serbisch—ungarische Zusammenarbeit auf literarischem Gebiet in dem behandelten Zeitalter rege war. Auf beiden Seiten trachteten die Dichter und Schriftsteller wie in ihren originalen Werken, so auch in Übersetzungen die gegenseitige Sympathie zu vertiefen. Es lag nicht an ihnen, daß die historische Entwicklung eine andere Richtung nahm und daß auch solche Zeitspannen kamen, in denen beide Völker von Mißverständnissen und Feindschaften heimgesucht wurden.